

C
ج

CABA

(bk. BENNÂK).

CÂBELKÂ - CÂBELSÂ

(جابلقا - جابلسا)

Tasavvufta
çeşitli anlamların sembolü olarak
kullanılan efsanevî iki şehir.

Câbelkâ ve Câbelsâ etrafı surlarla çevrili, son derece büyük efsanevî iki şehrin adıdır. Kaynaklarda Câbelk-Câbels, Câberkâ-Câbersâ ve Câberkiyâ-Câbersiyâ gibi adlarla da anılırlar. Her birinin 1000 veya 10.000 kapısı, her kapıyı bekleyen bir o kadar da bekçisi vardır. Bir defa nöbet tutana ikinci defa nöbet sırası gelmeyecek kadar kalabalık olan halkı Hz. Âdem'in ve insanoğlunun varlığından haberdar değildir. Câbelkâ ve Câbelsâ tam anlamıyla birer harikalar ülkesidir. Hz. Hasan'ın halifeliği Muâviye'ye devrederken yaptığı konuşmada atıfta bulunduğu bu iki şehirden birinin Âd, diğerinin Semûd kavmine ait olduğunu da rivayet edilir.

Tasavvufta sâlikin hakikate ulaşmak için her türlü alâka ve kayıttan koparak katetmesi gereken menzillerin ilkinde Câbelsâ, sonuncusuna Câbelkâ denir. Sühreverdi el-Maktûl Câbelkâ, Câbelsâ ve Horkalya şehirlerinin sekizinci iklimde olduğunu, ilk ikisinin misal unsurları, sonuncusunun misal felekleri âlemine ait bulunduğunu söyler. Muhammed b. Yahyâ el-Lâhîcî'ye göre ruhların bu dünyaya gelmeden önce bulundukları âlem Câbelkâ, ölümden sonra gidecekleri âlem Câbelsâ'dır. Bu şehirlerin birinin Meşrik'ta, diğerinin Mağrib'de bulunması ruhların doğuş ve batış yerleri oldukları mânasına gelir. Ancak Câbelkâ Câbelsâ'dan daha latif, daha saf ve daha aydınlıktır. Zira ruhlar dünyaya gelmeden önce daha temiz idiler.

Söz konusu iki şehir, iki âlem arasındaki geçiş ve ara âlemler olarak da görülmüştür. Buna göre Câbelkâ gayb* ve şehâdet* âlemleri arasında bulunan bir berzah olup dünyadaki her şeyin orada bir sûreti vardır. Ruhların öldükten sonra döndükleri yer olan Câbelsâ'da dün-

yada iken kazanılan bütün amellerin birer sûreti bulunur. "İyilerin gideceği yer Câbelkâ, kötülerin gideceği yer Câbelsâ'dır" diyenler bu kavramları cennet ve cehennem gibi anlamışlardır.

Câbelkâ bazılarına göre vücûb* ve imkân* dairelerini içine alan ulûhiyyet mertebesidir. Eşyanın esas sûretleri burada mevcuttur. Bütün varlıkların doğuş yeri (meşrik) orasıdır. Câbelsâ ise gerek ilâhî isimler gerekse maddeyle ilgili bütün hakikatlerin zuhur yeri olan insanın varlığıdır. Zât-ı ilâhî meşrikinden doğan her şey insanın varlığının mağribinde batır ve kaybolur. Bundan dolayı Câbelkâ'nın doğuda Câbelsâ'nın batıda olduğuna inanılmıştır.

Mutasavvıf şairler, "İster Câbelkâ'da ara ister Câbelsâ'da, Allah her yerde vardır"; "Allah ile olunca Câbelkâ'da da Câbelsâ'da da olsan farketmez" gibi sözlerle ilâhî varlığın sınırsızlığını ve O'nun gayelerin ötesinde olduğunu anlatmak istemişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "câbels", "câbelk" md.leri; Kâmus Tercümesi, "câbels", "câbelk" md.leri; Bekrî, Mu'cem, I, 354; Yâkût, Mu'cemü'l-büldân, II, 90; Hakîm et-Tirmizî, Hât mü'l-evliyâ, s. 262; Şehâbeddin es-Sühreverdi, Muşannefât-ı Şeyhu'l-işrâk (nşr. H. Corbin), Tahran 1977, II, 234, 254; Nişancızâde, Mir'ât-ı Kâinât, İstanbul, ts., s. 38, 39; Ma'sûm Ali Şah, Tarâ'îk, III, 351-352.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

CA'BER KALESİ

Yakınındaki
"Türk mezarı" ile ünlü
Ortaçağ kalesi.

Kuzey Suriye'de Fırat nehrinin orta mecrasının sol sahilinde ve Rakka'nın 50 km. batısında volkanik bir tepe üzerinde yer alır; bugün 1974 yılında yapılan Tabya Barajı'nın doğusunda ve göl sularına sokulmuş durumdadır. İslâmiyet'ten önce Musul-Halep yolu üzerinde Devser (Bizans kaynaklarında Dawsarôn) adıyla ünlü bir müstahkem mevki olup efsaneye göre bu adı, kurucusu Hîre Hükümdarı Nu'mân b. Münzir el-Lahmî'nin adamlarından Devser'den almıştır. 19 (640) yılında İyâz b. Ganm kumandasındaki İslâm ordusu tarafından fethedilen kale, X. yüzyılın ikinci yarısına kadar Cezîre valilerince yönetilmiştir. Daha sonra uzun süre Benî Nümeyr kabilesinin elinde kalan kalenin 1040 yılına doğru Fâtımîler'in Suriye bölgesi kumandanı Anuş Tegin ed-Dizberî'nin hâkimiyeti altına girdiği görülmektedir. Dizberî'nin ölümünden sonra kale Nümeyrîler'den Utayr ailesinin eline geçti.

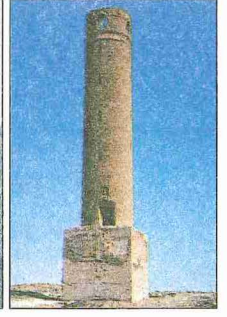
Selçuklular döneminde kaleyi Ca'ber b. Sâbık el-Kuşeyrî ele geçirdi ve kale daha sonra onun adıyla anıldı. Bir harrâmi olan Ca'ber ve ondan sonra yerine geçen oğlu Sâluk kaleyi daha da tahkim ederek kervanları vuran bir eşkiya yuvası haline getirdiler. Selçuklu Sultanı Melikşah Halep seferi münasebetiyle bölgeye gelişinde kaleyi zaptetti (1086) ve Kuşeyroğulları'nı bölgeden uzaklaştırdı. Daha sonra da burayı Halep üze-

Ca'ber Kalesi'nin baraj yapılmadan önceki ve sonraki durumu

rindeki haklarından vazgeçmesi karşılığında Sâlim b. Mâlik b. Bedrân el-Ukaylî'ye verdi. Sâlim b. Mâlik hayatı boyunca kalede kaldı ve yerine geçen oğulları yaklaşık bir asır boyunca burada hüküm sürdüler. Urfa Kontu Baudouin du Bourg ile Tel Bâşir Kontu Joscelin de Courtenay Harran Savaşı'nda (1104) Ernîr Sökmen b. Artuk ile Çökürmüş tarafından esir alındıktan sonra bir müddet Ca'ber Kalesi'nde hapsedildiler. 1146 yılında Musul Atabegi İmâdüddin Zengî kaleyi kuşattı; fakat köleleri tarafından öldürülmesi üzerine ordusu dağıldı. 1169'da ise Ukaylîler'in sonuncusu olan Şehâbeddin Mâlik b. Ali, Serûc ve Bâbü Büzâd bölgeleriyle 20.000 dinar karşılığında kaleyi İmâdüddin Zengî'nin oğlu Halep Atabegi Nüreddin Mahmud Zengî'ye teslim etti; böylece seksen üç yıl süren Ukaylî hâkimiyeti sona erdi. Nüreddin Zengî zamanında çeşitli imar faaliyetlerine sahne olan Ca'ber Kalesi çok gelişti; bugün dahi uzaklardan görülebilen minare o dönemden kalmadır. Beş yıl sonra kale Nüreddin Zengî'nin ölümüyle (1174) bölgeye yerleşen Selâhaddin-i Eyyûbî'nin eline geçti; onun ölümünden sonra da 1193'te kaleye kardeşi I. el-Melikü'l-Âdil ve arkasından oğlu el-Melikü'l-Hâfız hâkim oldular. Ca'ber yöresi 1202 yılında Hârizmşahlar tarafından yağmalandı. 1240'ta Hârizmşahlar'ın saldırılarının sıklaşması üzerine el-Melikü'l-Hâfız kaleyi yeğeni Halep Hükümdarı Selâhaddin Yûsuf'a, Azâz Kalesi ve muayyen bir tahsisat karşılığında devretti. 1260 yılında ise İlhanlı Hükümdarı Hü-lâgû'nun eline geçen kale tahrip edilerek halkı etrafa dağıtıldı. Zamanla çeşitli Arap ve Türk kabilelerine yaylak ve kışlak vazifesi gören kale, 1336'da Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muham-

Ca'ber Kalesi'ndeki sarayın güney duvarına ait kalıntılar (G. L. Bell, rs. 31) ve Nüreddin Zengî devrine ait minare

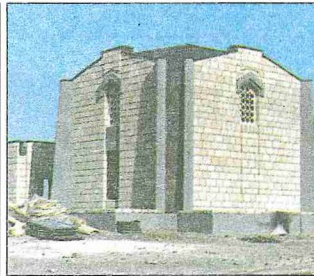
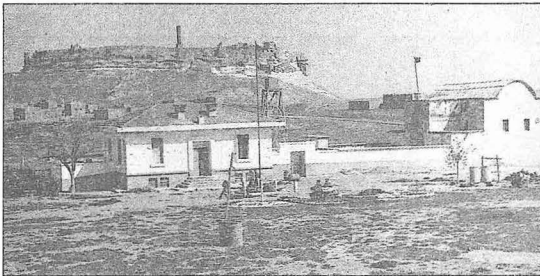
med b. Kalavun tarafından tamir ettirildiye de bir daha önemli bir yerleşime sahne olmadı. Memlûkler zamanında Halep nâibliğine bağlı olarak bölgede ika-met eden Döğerler'e mensup çeşitli oymaklar Osmanlılar devrinde de bölgedeki hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Ca'ber Rakka kazasına bağlı bir nâhiye merkeziydi. 1918'de İngilizler tarafından işgal edildi, ardından Suriye'ye bağlanarak Fransız mandasına bırakıldı.

Ca'ber Kalesi'nin kuzeybatı eteklerinde "Türk mezarı" diye anılan türbe kare şeklinde bir avlunun içinde idi. Süleyman Şah'a izafe edilen kitâbesiz mezar, mihrabın karşısında ve ortada bulunuyordu. Zamanla harabe haline gelince II. Abdülhamid'in emriyle Halep Valisi Cemil Hüseyin Paşa (ö. 1889) tarafından 12 x 7 ebadında dikdörtgen şeklinde yeniden yaptırılmış ve üzeri tonozla örtülmüştür. Türbenin bakımı için maaşlı bir türbedar tayin edilmiş ve bunun ikame-ti için avluya bir ilâve bina yaptırılmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı sonunda Ca'ber Kalesi ile birlikte Suriye'nin sınırları içinde kalan ve Fransa'nın mandasına verilen türbe, Anadolu Türkleri için büyük bir mânevî değer taşıdığı için 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Mec-

lisi hükûmetiyle Fransa hükûmeti arasında imzalanan Ankara İtilâfnâmesi'nin 9. maddesi gereğince Türkiye'ye bırakılmıştır. Çevresindeki 8797 m²'lik Türkiye Cumhuriyeti toprağında Türk bayrağını dalgalandırma görevini yürüten bir jandarma karakolu bulunuyordu. 1974 yılında Tabya Barajı'nın suları altında kalacağı anlaşılan mezar, Suriye hükûmetiyle varılan anlaşma uyarınca biraz daha kuzeydeki Karakozak mevkiine nakledilerek üzerine modern İslâm mimarisinde kesme taştan bir türbe ve onun yanına da aynı malzemeden bir karakol binası yapılmıştır.

Bugün türbenin üzerinde, mezarın Süleyman Şah'a ait olduğunu belirten bir levha bulunmakla birlikte bu zatın kimliği tartışmalıdır. Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu sıfatıyla Anadolu Türkleri arasında gazilik pâyesini kazanmış ve efsanevî bir hüviyet almıştır. Bazı Osmanlı tarih yazarları tarafından Osmanlılar'ın cediti sayılan Ertuğrul Gazi'nin babası Süleyman Şah ise Urfa tarafında bulunduktan sonra Fırat'ı geçerken boğulmuş ve Ca'ber Kalesi önüne gömülmüştür (Âşıkpaşazâde, s. 3). Enverî bu Süleyman Şah'ı Kutalmış'ın oğlu sayarak Selçuklu sultanının ne şekilde Osmanlı şeceresine intikal ettiğini gösterir (*Düstûnâme*, s. 6, 78). Halbuki kaynaklar Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'ın Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş ile savaşırken öldüğünü (1086) ve Halep Kapısı'nda defnedildiğini zikrederler. Bazı Osmanlı tarihlerinde görülen bu karışıklık muhtemelen Süleyman Şah'ın, Fırat'ın kolu Habur ırmağında 1107 yılında boğulan I. Kılıçarslan ile karıştırılmış olmasından ileri gelmiştir. Ancak eski Osmanlı tarihçilerinden itibaren asırlar boyunca Süleyman Şah'a izâfe edilip kutsî bir hâtırâ olarak yaşatılan ve folklorik bir değer taşıyan Türk mezarı rivayetini de tamamıyla reddetmek mümkün değildir. Hiç

Baraj gölü altında kalan Süleyman Şah Türbesi ve jandarma karakolu ile Karakozak mevkiine yapılan yeni Süleyman Şah Türbesi

şüphesiz bütün bu vak'alar, Anadolu Türkleri arasında acı hâtıralar ve akisler bırakarak Osmanlılar'a intikal etmiştir. Dolayısıyla Osmanlılar'ın Selçuklu Süleyman Şah'ı kendi cedleri arasında göstermelerine, Anadolu Türkleri'nin ve özellikle Osmanlılar'ın mensup olduğu Kayılar'ın arasında yüzyıllarca yaşayan rivayetlerin yeni nesillere bu şekilde intikali nazarıyla bakmak mümkündür. Ayrıca bu rivayetlerin, çevrede çok mücadeleli bir hayat geçirdikleri bilinen Kutsalımoğulları'ndan veya Kayı boyundan bir başka şahsın burada medfun bulunması ile ilgili olması ihtimali de mevcuttur.

Bugün Ca'ber arkeologlar için mühim bir çalışma alanıdır. Kale ve civarında yapılan kazılardan elde edilen buluntuların önemli bir bölümü Zengiler ve Eyyübiler devrine aittir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 74; Taberî, *Târîh* (de Goeje), III, 220; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 168, 271, 323, 329, 444, 449, 484, 490, 543; Herevî, *Kitâbü'l-İşârât* (nşr. D. Sourdel), Damas 1953, s. 63; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, s. 141-142; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 149, 369, 460-463, 465, 531, 566, 605, 610, 630, 650; XI, 109-110, 334, 359, 363, 407, 548; XII, 119, 352; Bünderî, *Senâ el-Berki's-Sâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, I, 75; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, s. 202, 203, 267; a.mlf., *Zübdetü'l-haleb*, bk. İndeks; İbn Şeddâd, *el-A'läku'l-haître ft zikri ümerâ'i's-Sâm ve'l-Cezîre* (nşr. Yahyâ Abbâra), Dimaşk 1978, III/1, s. 110-119; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif*, Kahire 1312, s. 176, 180; Yûsufî, *Nûzhetü'n-nâzir ft stre'ti'l-Meliki'n-Nâsir* (nşr. Ahmed Hatîf), Beyrut 1406/1986, s. 268; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâf*, IV, 138; Makrîzî, *el-Hıfât*, II, 200; Âşıkpaşazâde, *Târîh*, s. 3; Enverî, *Düstâmâme*, s. 6, 78; Necip Âsim — Mehmed Ârif, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1335, s. 557-558; M. Gaudetfroy-Demambynes, *La Syrie à l'époque des Mamelouks*, Paris 1923, s. 103; Gertrude Lowthian Bell, *Amurath to Amurath*, London 1924, s. 49-52; Cl. Cahen, *La Syrie du Nord à l'époque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche*, Paris 1940, s. 372, 408; N. Elisséeff, *Nur ad-Din un Grand Prince Musulman de Syrie au temos des Croisades (511-568/1118-1174)*, Damascus 1967, I, 151; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971, s. 81, 82; a.mlf., "Süleyman-Şah I", *İA*, XI, 218; İşin Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi: 1098'den 1118'e Kadar*, İstanbul 1974, s. 110-111; *Bagındırlık İşleri Dergisi* (Yönetmel Kısım), sy. 8, Ankara 1936, s. 55; sy. 11 (1938), s. 55-59; M. Hartmann — Mükrimin Halil Yınanç, "Câber", *İA*, III, 1-2; D. Sourdel, "Dja'bar", *EI*² (İng.), II, 354.

CA'BERİ

(الجعري)

Burhânüddîn Ebü İshâk İbrâhîm b. Ömer
b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî
(ö. 732/1332)

Kıraat âlimi, muhaddis ve fakih.

640 (1242) yılı başlarında Ca'ber Kalesi'nde (Suriye) doğdu. Takıyyüddin, İbnü's-Sirâc, İbnü'l-Müezzin, Şeyhu'l-Halîl gibi lakap ve künyelerle de anılmıştır. Ancak daha çok Burhâneddin İakabîyla ve doğduğu yere nisbetle Ca'berî diye meşhur olmuştur.

Köklü bir aileye mensuptur. Ca'ber'in ileri gelen şahsiyetlerinden ve Ca'ber müezzini olarak tanınan babası Ömer b. İbrâhîm, oğulları İbrâhîm'le ondan iki yaş küçük olan Muhammed'in iyi yetişmelerini için büyük gayret sarfetti. Devam ettiği ilim meclislerine ve ders halkalarına onları da götürdü. Ca'berî henüz sekiz yaşlarında iken Halep'e giden ve burada tanınmış muhaddis Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Halîl'den Cüz'ü İbn 'Arefe'yi okuyan babasına bu derslerde de refakat etti. Buradan Musul'a geçerek Tâceddin Abdürrahim b. Yûnus'tan, Şâfiî fıkhihine dair *et-Ta'cîz fi muhtaşari'l-Vecîz* adlı eserini okudu. Dokuz yaşında Kur'an-ı Kerim'i hıfzetti. Ezberlediği metinler arasında kıraat dalında Ebü Amr ed-Dânî'nin *et-Teyâsir*'i, fıkhta Ebü

Şüca' el-İsfahânî'nin *Gâyetü'l-ihtîşâr*'ı gibi eserler de vardı.

1262 yılından sonra tahsilini ilerletmek için Bağdat'a giden ve akaidde Selefîyye'yi, fıkhta Şâfiî mezhebini benimseyen Ca'berî burada Nizâmiye Medresesi'ne girdi. Ayrıca Müstansiriyye Medresesi'ndeki hocaların derslerine de devam etti. Şâfiî fakih Ebü'l-İz Muhammed b. Abdullah el-Basrî'den fıkıh dersleri aldı. Çocukken Musul'da okuduğu *et-Ta'cîz fi muhtaşari'l-Vecîz* adlı eseri burada müellifinden ikinci defa okuma fırsatı buldu. *Kırâat-i seb'a'yı* Ebü'l-Hasan Ali b. Osman el-Vücühî'den, *ase-re'yi* Ebü Ali Hüseyin b. Hasan et-Tikrî-tî'den okudu. Kıraat ilminde İbnü'l-Hayr İbrâhîm b. Mahmûd el-Ezci'den de icâzet aldı. Bu sırada yazdığı *Nûzhetü'l-berere fi kırâ'ati'l-e'immeti'l-aşere ve 'Ukûdül-cümân fi tecvidi'l-Kur'an* adlı eserleriyle dikkati çekti ve Bağdat âlimleri arasında yerini aldı. Siyasî istikrarın bozulması ve şehirde ulemâ sınıfının azalması üzerine Bağdat'tan ayrılp Şam'a gitti. Burada dönemin muhaddisleri İbnü'l-Buhârî Ali b. Muhammed ve İbnü'l-Ba'lebekkî Muhammed b. Abdurrahman'dan hadis dersleri aldı. Daha sonra Beledülhalil'e (Filistin) geçen Ca'berî 1289 yılında hac için Mekke'ye gitti. Bu sırada Medine'de *Hulâsatü'l-eb-hâş fi şerhi Nehci'l-kırâ'ati's-selâs* adlı eserini yazdı. Bir ara Mısır'a da seya-

Ca'berî'nin *Kenzü'l-me'ânî ft şerhi Hurzi'l-emânî* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 18)

